

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 323.2 (477):342(477)

В. В. КОЛЮХ

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ПРЕДМЕТА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА НАУКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Виокремлюються конституційно-правові відносини, що є предметом досліджень політології та науки конституційного права, у тому числі в контексті конституційного процесу. Наведено визначення та розкрито зміст предмета політології та науки конституційного права, що дає змогу з'ясувати спільне і відмінне між цими науками, а також розкрито особливості політологічного аналізу конституційного процесу. Спорідненість політології і науки конституційного права проявляється також у спільних методах політологічних і конституційно-правових досліджень.

Ключові слова: конституційний процес, політологія, наука конституційного права, предмет дослідження, методи дослідження.

Колюх В. В. К вопросу о предмете политологии и науки конституционного права

Выделяются конституционно-правовые отношения, являющиеся предметом исследований политологии и науки конституционного права, в том числе в контексте конституционного процесса. Определено понятие и раскрыто содержание предмета политологии и науки конституционного права, что дает возможность определить общее и отличительное между этими науками, а

также раскрыто особенности политологического анализа конституционного процесса. Сходство политологии и науки конституционного права проявляется также у общих методах политологических и конституционно-правовых исследований.

Ключевые слова: конституционный процесс, политология, наука конституционного права, предмет исследования, методы исследования.

Kolyukh Valeriy. Revisiting the subject of political science and the science of constitutional law

The article highlights constitutional and legal relations that are the subject of the studies of political science and the science of constitutional law, including in the context of the constitutional process, defines and reveals the contents of the subject of political science and the science of constitutional law, which makes it possible to elucidate common and distinctive features of these sciences, and also reveals the peculiarities of political analysis of the constitutional process. The affinity of political science and the science of constitutional law is also manifested in common methods of political science and constitutional and legal studies.

Key words: constitutional process, political science, science of constitutional law, subject of the study, study methods.

Становлення в Україні політології як науки і навчальної дисципліни розпочалося в кінці 80-х років ХХ століття з опанування її загальнотеоретичної складової і лише згодом було доповнено вивченням її прикладного аспекту, пов'язаного із практичним застосуванням теоретичних знань. З розвитком політичної науки в Україні все гостріше відчувалася потреба у поєднанні в дослідженнях політики та практичному застосуванні їх результатів політологічних і правових знань. Так, дослідження особливостей організації і функціонування державної влади та місцевого самоврядування в Україні було неможливим без використання Конституції України, законів та інших нормативно-правових актів України про органи державної влади та органи місцевого самоврядування, дослідження електоральних процесів потребувало вивчення виборчого законодавства тощо. Для з'ясування особливостей політико-правових явищ і процесів в Україні потрібно було звертатися й до конституційного законодавства зарубіжних країн.

Правознавці першими усвідомили необхідність поєднання у дослідженнях політики правових і політологічних знань, результатом чого стало, зокрема, створення в Інституті держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України відділу пра-

вових проблем політології¹, факультету правової політології та соціології – в Національному університеті «Одеська юридична академія»². Чи не першою у вітчизняній науці про необхідність поєднання політологічних і правових знань зазначила завідувач відділу правових проблем політології Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України професор І.О. Кресіна, в низці своїх наукових публікацій вона дослідила проблеми співвідношення права і політології, виокремила предмет правової політології³.

Хоча формулювання «правові проблеми політології» і «правова політологія» ще не набули остаточних наукових визначень, очевидно, що у першому випадку йдеться про поєднання правознавчих і політологічних досліджень, а у другому – про підготовку фахівців на основі вивчення правових і політологічних дисциплін.

Політологи, на жаль, поки що відстають від правознавців в усвідомленні необхідності поєднання у дослідженнях політики політологічних і правових знань, використання у політологічних дослідженнях нормативно-правових актів України та зарубіжних країн. Дана стаття має на меті показати, як, здавалося б, суто юридичний – конституційний – процес може і повинен бути об'єктом не лише науки конституційного права, а й політологічних досліджень.

Не вдаючись тут до докладного аналізу визначень конституційного процесу, зазначимо, що у правовій науці він розуміється у широкому і вузькому сенсі. Конституційний процес у широкому сенсі – це «вся діяльність вищих органів державної влади, що відбувається у формах, установлених нормами конституційного права, а також процес розвитку й удосконалення всіх конституційно-правових інститутів у конкретному суспільстві або у світі в цілому»⁴. Іншими словами, конституційний процес у широкому сенсі – це вся сукупність дій суб'єктів політики щодо створення та зміни конституцій в конкретній країні та у світі загалом. Конституційний процес у вузькому сенсі – це «процес розробки проекту, обговорення і прийняття конституції»⁵.

Для визначення того, що саме в конституційному процесі має бути предметом політологічного аналізу, потрібно з'ясувати спільне і відмінне у предметі політології і науки конституційного права.

Політологія і наука конституційного права мають спільний об'єкт дослідження, яким виступають політичні відносини як суспільні відносини, що складаються безпосередньо з приводу здобуття, утримання та використання публічної, передусім державної, влади. Проте кожна з них має свій предмет, інакше вони не були б різними науками.

За всієї багатоманітності підходів у визначенні предмета політології вона так чи інакше пов'язується з вивченням політичної (публічної) влади та політики як діяльності щодо її здобуття, утримання та використання. Як зазначають В. Бабкін і В. Горбатенко – автори статті «Політологія» в Політологічному енциклопедичному словнику, «У визначенні предмета політології на сьогодні не існує єдиного підходу, що зумовлено багатозначністю терміну «політика» й можливістю різноманітних способів її характеристики. Деякі науковці вважають, що політологія – це наука про систему закономірних взаємозв'язків соціальних суб'єктів з приводу політичної влади, боротьби за неї, про сутність, форми і методи політичного владування тощо. Ряд політологів предметом політології вважають вивчення політичних систем як сукупності владних інститутів, а також політичної влади як основи розвитку і функціонування політичних систем. Значна група вчених вважає предметом політології вивчення системи закономірностей розвитку і функціонування демократії, її змісту, місця і ролі у політичному житті суспільства. Своєрідним є трактування політології як системи закономірностей розвитку і функціонування політичної культури»⁶.

У першому українському підручнику з політології за редакцією О. Семківа вона визначається як наука, що «вивчає спрямування і зміст політичного процесу, його суб'єкти і рушійні сили, ідейні доктрини. При цьому центральною є проблема влади»⁷, а в одному із найновіших авторства П. Шляхтуна – як «наука про закономірності діяльності щодо керівництва та управління суспільством на основі публічної влади»⁸.

Проблема публічної, передусім державної, влади є центральною і в науці конституційного права, де розрізняють предмет галузі конституційного права і предмет науки, яка її вивчає. За визначенням В. Шаповала, «Конституційне право – це сукупність норм, що містяться в конституції (основному законі) та інших джерелах, які регламентують окремі питання політичної та економічної організації

суспільства у зв'язку з державним владарюванням; встановлюють засади функціонування державного механізму, порядок формування, організації та діяльності передусім його ключових ланок (вищих органів держави); визначають територіальну організацію держави і відповідно – влади; фіксують основи правового статусу індивіда, його взаємовідносин з державою»⁹.

Інші автори вважають, що «конституційне (державне) право є основною галуззю права будь-якої країни, що становить сукупність юридичних норм, які закріплюють основи конституційного ладу, основні права, свободи й обов'язки людини та громадянина, форму правління і форму державного устрою, організацію, спосіб і процедуру формування, компетенцію та порядок діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, виборче право та виборчу систему»¹⁰.

Перераховані у наведених визначеннях складові предмета конституційного права як галузі права в узагальненому вигляді подаються у визначенні предмета конституційного права П. Шляхтуна: «конституційне право – це галузь права, що є системою юридичних норм, які закріплюють засади організації суспільного життя, визначають організацію і функціонування державної влади та основи взаємовідносин держави і особи»¹¹.

Предмет галузі конституційного права як системи юридичних норм і є предметом науки конституційного права, щоправда з уточненням того, що остання зосереджується на закономірностях діяльності з правового регулювання і функціонування суспільних відносин сфери дії конституційного права.

Відповідно, наука конституційного права – це система знань (наука) про закономірності правового регулювання і функціонування суспільних відносин, що складаються з приводу засад організації суспільного життя, організації і функціонування державної влади та основ взаємовідносин держави і особи.

Конституційні засади організації суспільного життя – це закріплені в конституції принципи, що лежать в основі правового регулювання економічних, соціальних, політичних і соціокультурних відносин у суспільстві. Наприклад, в економічній сфері – це принципи непорушності права приватної власності, багатоманітності форм власності, свободи підприємницької діяльності, вільної конкуренції тощо, у соціальній сфері – принципи рівності прав жінок і

чоловіків, захисту материнства і дитинства, соціальної захищеності людини, соціальної держави та ін., у політичній – принципи народного суверенітету, безпосереднього здійснення влади народом, народного представництва, поділу державної влади, політичної багатоманітності тощо, у соціокультурній сфері – принципи ідеологічної багатоманітності, відокремлення церкви від держави та ін.

Організація і функціонування державної влади охоплюють систему органів державної влади, їх компетенцію, взаємовідносини, порядок формування та здійснення ними функцій і повноважень. Основними складовими організації державної влади є форма державного правління (відносини між вищими органами держави – главою держави, парламентом, урядом), форма державного устрою (відносини між центральними і територіальними органами державної влади) і виборча система як сукупність правил і прийомів, що забезпечують участь громадян у формуванні виборних органів державної влади.

Основи взаємовідносин держави і особи охоплюють права і свободи (особисті, економічні, соціально-економічні, соціальні, політичні, культурні) та обов'язки особи як людини і громадянина, а також обов'язки держави щодо визнання і гарантування таких прав і свобод.

Наведені визначення та розкриття змісту предмета політології і науки конституційного права дають змогу з'ясувати спільне і відмінне між цими науками та особливості політологічного аналізу конституційного процесу. У центрі і політології, і науки конституційного права перебувають проблеми організації і функціонування державної (загалом – публічної) влади, тобто система органів державної влади, порядок їх формування та функціонування, у тому числі за участі політичних партій (у політології все це охоплюється поняттям політичної системи суспільства). Що стосується двох інших складових предмета науки конституційного права – засад організації суспільного життя та основ взаємовідносин держави і особи, то до предмета політології безпосередньо входять тільки їх політичні складові, а саме – конституційні засади організації політичного життя суспільства та політичні права і свободи громадян. Це означає, що політологія не досліджує конституційні засади організації економічного, соціального і соціокультурного життя су-

пільства, а також особисті, економічні, соціально-економічні, соціальні і культурні права і свободи особи.

Наведені визначення та розкриття змісту предмета політології і науки конституційного права дають змогу з'ясувати спільне і відмінне між цими науками. У центрі і політології, і науки конституційного права перебувають проблеми організації і функціонування державної (загалом – публічної) влади, тобто система органів державної влади, порядок їх формування та функціонування, у тому числі за участі політичних партій (у політології все це охоплюється поняттям політичної системи суспільства). Що стосується двох інших складових предмета науки конституційного права – засад організації суспільного життя та основ взаємовідносин держави і особи, то до предмета політології безпосередньо входять тільки їх політичні складові, а саме – конституційні засади організації політичного життя суспільства та політичні права і свободи громадян. Це означає, що політологія не досліджує конституційні засади організації економічного, соціального і соціокультурного життя суспільства, а також особисті, економічні, соціально-економічні, соціальні і культурні права і свободи особи.

Іншими словами, конституційно-правові норми, інститути і принципи (норми, інститути і принципи, що містяться в конституції та інших джерелах конституційного права - законах, актах глави держави, уряду, органу судового конституційного контролю, органів місцевого самоврядування тощо), які стосуються організації та функціонування державної (загалом – публічної) влади, засад організації політичного життя суспільства, політичних прав і свобод громадян, у тому числі в контексті конституційного процесу, є (повинні бути) водночас і предметом політологічних досліджень.

Оскільки із трьох форм державної влади – законодавчої, виконавчої і судової остання має неполітичний характер, тобто її формування і функціонування безпосередньо не пов'язано із відображенням інтересів великих суспільних груп та діяльністю політичних партій, які їх виражають (у всякому разі, так повинно бути в демократичному суспільстві), то судова влада, суб'єктами якої є суди загальної юрисдикції, має залишатися поза межами політологічного аналізу, у тому числі в контексті конституційного процесу. З іншого боку, оскільки двома основними формами публічної влади як предмета дослідження і політології, і науки конституційного

права є влада держави (державна влада) і влада територіальної громади (місцеве самоврядування), то останнє також є предметом політологічного аналізу.

Особливістю політологічного аналізу конституційного процесу, що відрізняє його від правового аналізу, є також те, що він передбачає дослідження не тільки конституційно-правових норм, інститутів та принципів, як правовий аналіз, а й діяльності суб'єктів політики - органів державної влади та органів місцевого самоврядування, політичних партій та громадських організацій, громадян щодо їх створення та уведення в дію.

Спорідненість політології і науки конституційного права проявляється також у спільних методах політологічних і конституційно-правових досліджень. В. Шаповал як основні методи досліджень у науці конституційного права виокремлює порівняльно-правовий (компаративний), системний, структурно-функціональний (функціональний) та історико-правовий¹². Системний, структурно-функціональний і порівняльний методи є основними і в політичній науці¹³. В обох науках використовується також інституціональний метод, тільки його використання у науці конституційного права передбачає виокремлення й аналіз конституційно-правових інститутів як систем правових норм, що регулюють певні групи однорідних і взаємопов'язаних суспільних відносин, а в політології – також виокремлення й аналіз політичних інститутів як політичних організацій – держави та її органів, політичних партій, громадських організацій, органів місцевого самоврядування.

Відмінність у методах політологічних і конституційно-правових досліджень полягає і в тому, що у перших широко використовується біхевіоральний метод (від англ. behaviour – поведінка) – для дослідження індивідуальної і групової поведінки суб'єктів політики, тоді як у других цей метод практично не застосовується, а головна увага зосереджується на аналізі правових норм.

Таким чином, предмет політології і предмет науки конституційного права багато в чому збігаються. До предмета політології входять ті складові конституційного права як галузі права (конституційно-правові норми, інститути та принципи), що стосуються організації і функціонування державної влади та місцевого самоврядування, засад організації політичного життя суспільства та політичних прав і свобод громадян.

1. *Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України*. URL: http://idpnan.org.ua/pro_viddil_prawovih_problem_poliologii.html 2. *Национальный университет «Одесская юридическая академия»*. URL: opua.edu.ua 3. *Кресіна І.О.* Політика і право: проблеми співвідношення // *Правова держава. Щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України*. Київ, 2003. Вип. 14. С.467– 472; *До питання про предмет правової політології / І. Кресіна, Є. Перегуда, А. Коваленко // Правова держава. Щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України*. Київ, 2005. Вип. 16. С.517–525. 4. *Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских*. Москва: ИНФРА-М, 1998. С. 304. 5. *Шляхтун П.П.* Конституційне право: словник термінів. Київ: Либідь, 2005. С. 207. 6. *Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка*. Київ: Генеза, 2004. С. 522. 7. *Політологія / за ред. О.І. Семківа*. Львів: Світ, 1994. С. 17. 8. *Шляхтун П.П.* Політологія: теорія та історія. Київ: Центр учбової літератури, 2010. С. 18. 9. *Шаповал В.М.* Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2010. С. 8-9. 10. *Конституційне (державне) право зарубіжних країн / за ред. В.М. Бесчастного*. Київ: Знання, 2007. С. 20. 11. *Шляхтун П.П.* Конституційне право України. Київ: Освіта України, 2010. С. 17. 12. *Шаповал В.М.* Цит. праця. С.29-30; *Шаповал В.М.* Конституційне право зарубіжних країн. Київ: АртЕк; Вища школа, 1997. 264 с. 13. *Шляхтун П.П.* Політологія: теорія та історія. С. 21-25.

Kolyukh Valeriy. Revisiting the subject of political science and the science of constitutional law

Formation of political science in Ukraine as a science and a discipline began in the late 80s of the twentieth century from mastering its general theoretical component and only later was supplemented by the study of its applied aspect related to the practical application of theoretical knowledge. With the development of political science in Ukraine, the need for a combination of politics studies and practical application of its results of political and legal knowledge was more acutely felt. So, the study of characteristics of the organization and operation of public authorities and local governments in Ukraine was impossible without the use of the Constitution of Ukraine, laws and other legal acts of Ukraine on public authorities and local governments; the study of electoral processes needed to study election laws and so on. To clarify the specifics of political and legal phenomena and processes in Ukraine, one had to turn to the constitutional legislation of foreign countries.

Lawyers were the first to realize the need for a combination of the study of politics of legal knowledge and the knowledge of political science, which resulted, in particular, in the creation of the Department of Political and Legal Problems of Political Science in Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Faculty of Legal Political Science and Sociology in the National University “Odessa Law Academy”. I. O. Kresina, Professor and Head of the Department of Po-

litical and Legal Problems of Political Science in Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, was among the first in domestic science who noted the need for combining political science and legal knowledge.

Although the phrases “legal problems of political science” and “legal political science” have not yet obtained final scientific definitions, it is obvious that the first one refers to a combination of political science and jurisprudential studies, and the second one — to the training of specialists by studying legal and political science disciplines.

Political scientists, unfortunately, are far behind the lawyers in the awareness of the need for combining political science and legal knowledge in the study of politics, and the use of regulations in Ukraine and abroad in the study of political science. This article aims to show how seemingly purely legal — constitutional — process can and should be subject not only of the science of constitutional law, but also of the studies of political science.

The author found out common and distinctive features in the subject of political science and the science of constitutional law. He also found out affinity of political science and the science of constitutional law in the common methods of political science and constitutional and legal studies.

It has been concluded that the subject of political science and the subject of the science of constitutional law are largely the same. The subject of political science includes those components of constitutional law as a branch of law (constitutional and legal norms, institutions and principles) that relate to the organization and operation of public authorities and local governments, as well as the foundations of organization of political life of society and political rights and freedoms of citizens.

Key words: constitutional process, political science, science of constitutional law, subject of the study, study methods.

УДК 342.1

П. С. КОРНІЄНКО

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджується проблема забезпечення й захищеності прав і свобод людини і громадянина. Особливими властивостями виділяється й юридична (правова) діяльність. Акцентується увага, що правова діяльність виступає елементом соціального врегулювання відносин між суб'єктами правового регулювання, створює мету та спрямованість їх дій, і відіграє важливу роль в її повсякден-

© КОРНІЄНКО Петро Сергійович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії статистики, обліку та аудиту